

615.32:616.896:355.1(437.1/2)

PROBLEMATIKA DROGOVÉ EPIDEMIOLOGIE V AČR

Pplk. MUDr. Vladimír RADOVNICKÝ, CSc.
Ústřední vojenský zdravotní ústav, Praha
(ředitel: pplk. MUDr. Vladimír Radovnický, CSc.)

Drogy představují vedle migrace a životního prostředí jeden z globálních problémů konce tisíciletí. Ilegální výroba, obchod a zneužívání drog zasahují takřka všechny země na světě, rozvojové i rozvinuté. Mnoho zdravotních a sociálních problémů, úmrtí a trestných činů spojených s tímto zneužíváním přináší řadě zemí značné strádání i výdaje a často ovlivňuje také jejich ekonomický a politický život.

V období let 1970-1985 zaznamenaly nekomunistické země Evropy skutečný „drogový boom“ se všemi zdravotními a sociálními důsledky. Zneužívání drog a závislost na drogách vyvstaly jako epidemie, s níž se Evropa předtím nesetkala. Na scéně se objevily tvrdé drogy. Věk uživatelů drog se snížil pod 20 let a školní mládež se stala ohroženou skupinou populace.

V období od roku 1986 v těchto zemích dochází k podstatnému zvýšení preventivní aktivity zaměřené hlavně na následující cílové skupiny: školní mládež, nezaměstnané, lékaře, lékárníky, učitele a pracovníky s mládeží. Lze hodnotit, že evropské demokracie v 80. letech našly způsob, jak nebezpečí drog lépe znát, kontrolovat a čelit mu s alespoň částečným úspěchem právě vyvážeností represivních a preventivních opatření.

Drogová scéna v komunistických zemích Evropy se vyvíjela daleko méně dramaticky, přesto však existovala. Také zde je možné zaznamenat výrazný nárůst spotřeby v 60.-80. letech a další vývoj podobný západoevropskému. Silná vnější sociální kontrola a omezený pohyb přes hranice však měly vliv na to, že nabídka i poptávka zdaleka nedosahovaly úrovně nekomunistické Evropy a omezovaly se většinou na léky, těkavá rozpouštědla, domácí tvrdé drogy a domácí cannabis. Komunistické režimy problémy s drogami důkladně tabuizovaly. Díky tomu si země střední a východní Evropy nevytvořily

ani společenské vědomí tohoto problému, ani způsoby, jak ho poznávat a zvládat. Hodnověrných údajů je málo a pouze dvě země, Polsko a bývalá Jugoslávie, přistoupily v 80. letech k preventivním strategiím. Současná perioda hlubokých politických, ekonomických a sociálních změn vytváří bohužel i podmínky pro to, aby se drogová scéna postkomunistických států přiblížila či vyrovnala ostatní Evropě, zároveň však umožňují využít mezinárodní spolupráci a naučit se drogovým problémům přiměřeně a včas čelit.

Ze zdravotnických statistik od r. 1975 do r. 1986 lze vyčíst, že v Československu došlo k téměř čtyřnásobnému vzrůstu počtu osob evidovaných jako drogově závislé.

Stejně jako v jiných komunistických zemích hlavními drogami byly léky, těkavá rozpouštědla a po domácímu pěstované marihuana. Typickými sociálními strukturami byly malé skupiny mladých lidí mezi 16 a 20 lety.

Od 70. let vzniká ve velkoměstské populaci (pražská, severočeská a severomoravská aglomerace) nevelká, ale typická drogová subkultura. V ní se postupně šíří tvrdé drogy domácího původu pervitin a hydrocodon („brown“), které ve svém účinku snesou srovnání s klasickými tvrdými drogami kokainem a heroinem.

Zároveň se objevují první, režimem značně omezované pokusy o speciální přístupy ve zdravotní a sociální péči. Jinak se závislými a zneužívajícími pacienty zabývala protialkoholní oddělení psychiatrických ambulancí a léčeben.

Vývoj po listopadu 1989 dal a dává české drogové scéně především zcela odlišné vnitřní i mezinárodní zarámování. Jde o prudký vzrůst nabídky i poptávky, objevení se klasických tvrdých drog (heroin, kokain), působení mezinárodního organizovaného zločinu, ohrožení nižších věkových kate-

gorií včetně školní mládeže atd. V tomto smyslu se nesly varovné prognózy našich i zahraničních expertů již počátkem roku 1990.

Podle údaje zveřejněného WHO bylo v roce 1991 na území dnešní ČR 6590 osob evidovaných pro závislost na drogách nebo jejich zneužívání, z toho 2600 v hlavním městě Praze. Různí experti odhadují tzv. šedou zónu (tj. osoby postižené, ale neevidované) na trojnásobek až desetinásobek tohoto počtu.

Situace po r. 1989 umožnila, aby problematika zneužívání drog a nezákonného zacházení s nimi byla definována jako závažný společenský problém a aby se jí státní orgány začaly odpovědně zabývat. Usnesením vlády ČSFR č. 452 ze dne 21. 6. 1990 byla vytvořena Komise vlády ČSFR pro narkotika. Dospěla do konce roku 1991 k vypracování rámcového návrhu protinarkotické koncepce vlády ČSFR, který však nebyl ve vládě projednán a pohybuje se v příliší obecné poloze. Komise shromáždila domácí odborníky a cenné podněty, navázala řadu mezinárodních kontaktů, její praktický vliv však nebyl velký a její práce skončila na jaře roku 1992. Bezprostředně po rozdělení ČSFR rozhodla vláda ČR o zřízení obdobné komise v samostatném českém státě. Komise byla zřízena dohodou osmi věcně příslušných ministrů dne 3. 3. 1993.

Tato komise došla k následujícímu odhadu budoucího vývoje drogové scény v ČR: „K rozšíření nezákonného trhu s drogami a ke zvýšení jejich spotřeby u nás v příštích letech dojde a na to společnost není dostatečně připravena. Přítomnost nabízí zřejmě poslední příležitost, jak problémům s drogami předcházet a adekvátně se na ně připravit a konstatovala následující problémy v dané oblasti:

- nedostatek koncepční, cílené a koordinované politiky,
- nedostatek legislativy,
- závažné mezery v získávání hodnověrných údajů a jejich hodnocení,
- nerovnováha mezi represivním a preventivně-terapeutickým přístupem,
- nedostatek kvalifikovaných odborníků na všech úsecích.

S cílem uvedené problémy řešit připravila zmíněná komise návrh, který byl nazván „Koncepce a program protidrogové politiky“ a který byl projednán dne 18. srpna 1993 vládou. Ta k němu přijala usnesení č. 446. Tímto usnesením bylo pod bodem 24 uloženo ministru zdravotnictví ve spolupráci s ministrem vnitra, ministrem školství, mládeže a tělovýchovy a ministrem práce a sociálních věcí vypracovat a realizovat projekt drogové epidemiologie. V rámci mezinárodních kontaktů byla navázána spolupráce s programem PHARE Evropského společenství pro boj proti drogám, který pomáhá vybudovat v zemích střední a východní Evropy národní drogové informační systémy. Další

spolupráce probíhá s Group Pompidou Rady Evropy, která organizuje studii zneužívání drog, tzv. MULTI-CITY study, v mnoha evropských velkoměstech, a součástí studie se stane i Praha.

Situace v AČR

Pod bodem 27 usnesení vlády č. 446 je formulován úkol pro ministra obrany: „Spolupracovat na úkolech v primární prevenci a epidemiologii a stanovit vlastní úkoly v prevenci zneužívání drog v armádě.“

O stavu řešení této problematiky na úrovni MO období let 1993-1995 mi není nic známo, pravděpodobně byl v korelaci s nejasným stavem v civilním sektoru, kde se ujasňovaly kompetence jednotlivých komisí a pracovišť, jejich úkoly, zodpovědnost a hlavně financování aktivit.

Rozkazem MO č. 17/1995 byla k řešení této problematiky ustavena resortní Komise pro řešení sociálně patologických jevů. V současné době probíhá na MO vytváření organizačních struktur, které mají za úkol řešení sociálně patologických jevů v AČR, včetně drogové problematiky. V přípravě je rozkaz MO k prevenci sociálně patologických jevů v AČR, který má vstoupit v platnost v listopadu letošního roku. Na jeho přípravě se podílela i zdravotnická služba, včetně služby hygienicko-proti-epidemické. Řeší problematiku prevence zneužívání drog u vojáků i občanských zaměstnanců z hlediska personálního, posudkového, legislativního, vojenské policie a zdravotnického, včetně laboratorního testování na různých úrovních a výzkumu.

Plánované aktivity vojenské hygienicko-protiepidemické služby

Úkolem vojenské hygienicko-protiepidemické služby (VHPS) v oblasti prevence zneužívání drog je především pokus o průběžné mapování drogové scény v AČR těmito metodami:

1. Vytvoření informačního systému problémových uživatelů drog v rámci epidemiologie drogových závislostí:

I přes existující preventivní aktivity v působnosti ministerstev vnitra, zdravotnictví, školství, práce a sociálních věcí a obrany, ale i v oblasti působení nestátních organizací, dochází k rychlému nárůstu zneužívání drog. Začínají se potvrzovat předpoklady, že návykové látky zasáhnou postupně nejen středoškolskou a učňovskou mládež, ale že se nevyhnou ani příslušníkům armády.

Význam řešení problematiky drogových závislostí u vojáků základní služby, žáků vojenských středních a vysokých škol, lze odvodit z aktuálních výsledků informačního systému civilní hygienické

služby. Dokumentují, že nejpostiženějšími věkovými skupinami jsou 15-19letí a 20-24letí, kteří představují 41 %, resp. 25,7%, všech registrovaných problémových uživatelů drog. V těchto věkových skupinách je také zaznamenáván největší nárůst závislých osob v čase. Nepříznivá situace je i ve věkové skupině 25-39 let, kam patří velká část vojenských profesionálů. Alarmující stav dokumentují i výsledky postojové studie, kterou provedl u vojáků základní služby, žáků středních vojenských škol a posluchačů Vojenské lékařské akademie VZÚ Plzeň. Bylo zjištěno, že drogu osobně vyzkoušelo 35,1 % vojáků základní služby, 29,4 % žáků vojenského gymnázia a 33,9 % posluchačů VLA, droga byla nabídnuta 50 % dotazovaných.

Základem pro řešení problematiky drogových závislostí v resortu MO je pravidelný sběr informací o zneužívání drog v AČR. K tomu je nutné vypracovat pro armádní podmínky informační systém v rámci moderní epidemiologie drogových závislostí. Průběžně je třeba získané údaje analyzovat a s výsledky seznamovat velení AČR a všechny zainteresované pracovníky resortu MO. Poznatky mohou být využívány nejen ke stanovení účinných a racionálních preventivních a represivních opatření, ale i k plánování finančních prostředků k zajištění protidrogové politiky v AČR.

Informační systém drogové epidemiologie bude vytvořen v rámci zdravotnické služby AČR hygienicko-protiepidemickou službou, která má se sběrem a analýzou informací tradičně největší zkušenosti a je zaměřena na uplatňování epidemiologické metody práce jak v infekční, tak i neinfekční epidemiologii. **Zdrojem informací** budou lékaři prvního kontaktu posádkových ošetřoven, psychiatrická oddělení, ARO, JIP vojenských nemocnic a VÚSL ÚVN Praha, kteří přicházejí do kontaktu s problémovými uživateli drog. Požadované údaje budou shromažďovány v zařízeních hygienicko-protiepidemické služby (Vojenské zdravotní ústavy) a předávány k vyhodnocení a analýze armádnímu centru drogové epidemiologie v Ústředním vojenském zdravotním ústavu Praha, které bude plnit úlohu koordinačního a informačního centra. Výsledky budou předávány cestou OVZ GŠ velení AČR.

2. Monitorování změn v postojích rizikových skupin vojenské populace pod vlivem vojenské služby

Vojenská základní služba, resp. studium na střední nebo vysoké vojenské škole je z hlediska možnosti vzniku drogové závislosti pro mladé lidi rizikovým obdobím. Přináší s sebou změnu prostředí, životního rytmu, řadu osobních a vztahových problémů, řešení psychicky i fyzicky náročných situací apod. Navíc podle výše uvedených informací civilní hygienické služby je pravděpodobné,

že bude vojenskou službu nastupovat stále více osob s drogovou závislostí nebo alespoň s určitými zkušenostmi s návykovými látkami. Uskutečnění postojové studie u vojáků na konci vojenské základní služby nebo studia poskytne informace o vlivu specifického prostředí a činnosti na mladé lidi. Získané výsledky bude možné porovnat s údaji civilní hygienické služby o postojích středoškolské a vysokoškolské mládeže.

3. Kontrola zneužívání návykových látek u vytypovaných profesních skupin vojáků pomocí laboratorních metod

V málokterém odvětví lidské činnosti se najde tak velká skupina profesionálů, která má v rukách tak značné množství lidských životů a lidského zdraví. Není tedy třeba vést dlouhé polemiky o tom, zda tyto vytypované osoby objektivně pomocí laboratorních metod testovat na zneužívání návykových látek.

Bude se jednat o aktivitu z hlediska kontrolování nepopulární, s možnými následnými existenčními dopady, z hlediska armády pak o aktivitu nákladnou, která se však v každém případě vyplatí.

Tato třetí plánovaná aktivita je z hlediska uskutečnění nejsložitější, jednak svou nákladností, ale hlavně absencí potřebné legislativy. Pravděpodobně mnohé vyřeší připravovaný rozkaz ministra obrany.

Souhrn

Autor stručně nastínil vývoj drogové situace v zemích východní Evropy včetně naší republiky od 70. let do současnosti. Upozorňuje na vzrůstající počet drogově závislých a uvádí v této souvislosti i příklady společensko-právního řešení tohoto problému u nás.

V druhé části práce se zabývá drogovou situací v AČR a charakterizuje hlavní úkoly vojenské hygienicko-protiepidemické služby v oblasti prevence zneužívání drog s důrazem na průběžné mapování drogové scény v AČR.

Literatura

1. MACHULA, F. - BARTOŇ, V. - KRAMNÝ, M.: Názory a postoje k drogám u vojáků základní služby a studentů vojenských škol v roce 1995. Voj. zdrav. Listy, 65, 1996, č. 3, s. 104-106.
2. POLANECKÝ, V.: Epidemiologie drogových závislostí - ČR 1996. Praha, Městská hygienická stanice.

Klíčová slova: Drogy; Situace v AČR; Úkoly VHPS.

Do redakce došlo 4. 2. 1997